

SABATAYİZMİN AVRUPA YAHUDİLİĞİNE ETKİLERİ

Kürşad DEMİRCİ*

Özet

17. yüzyılda Osmanlı Devletinde ortaya çıkan Sabatayist hareket büyük oranda Osmanlı toprakları dışındaki Avrupa Yahudiliğinde etkili olmuştur. Mesihlik fikri, eskatolojik fenomenler, siyona dönüş gibi birtakım Yahudi inançları Sabatayizm etkisi altında gelişmiştir. Ayrıca Doğu Avrupa'da Frankizm adıyla bilinen bir konverso Yahudi yaşamı da doğrudan doğruya Sabatayizmin etkisi altında şekillenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yahudilik, Sabatayizm, Frankizm, Mesih

The Effects of Sabbateans on European Judaism

Abstract

Sabbatean movement that emerged in XVII century in the Ottoman Empire has effects mostly on the European Judaism which is outside of Ottoman lands. Jewish beliefs such as the idea of Messianic, eschatological phenomena, return to Zion, and etc. have developed under the influence of Sabbatean movement. A converso Jewish life style which is known as Frankism in East Europe also formed directly under the influence of Sabbatean movement.

Key Words: Judaism, Sabbatean Movement, Frankism, Messiah

Literatürde Sabataycılık, Dönmelik, Avdetilik, Sazanikos veya Selaniklilik gibi ifadelerle bilinen Sabatayist hareket, 17. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan mistik ve mesihi bir Yahudilik ekolüdür. Pratik

---

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Öğretim Üyesi.

ve figüratif rolünü İzmirli bir Romaniot (belki Seferad) Yahudisi olan Sabatay Sevi'nin (1626-1676) oynadığı, fakat felsefesini ve inanç sistemini Kudüs ve Gazzeli Nathan'ın (1643-1680) kurguladığı bu ekol, Osmanlı Devleti'ndeki Yahudiler için ciddi bir kırılma noktası olmuştur. Burada konu dışı olduğu için üzerinde durulmayacak Sabatayist kültür Osmanlı topraklarında İslam'la karışık konverso bir yapı olarak varlığını günümüze kadar sürdürmüştür.

Bununla birlikte hareketin popüleritesi ve gücü konusunda birkaç meseleye dikkat çekmek anlamlı olacaktır. Bu nokta Sabatayist hareketin Avrupa'daki ve doğal olarak Osmanlı'daki etkinliğini anlamamıza katkıda bulunacak bir özellik arz eder. Her şeyden önce hareketin çıktığı ortamlarda kolayca tutunmasının en temel sebebi, 1400'lerden itibaren İspanya sürgününün yol açtığı trajedilerin toplumu yönlendirdiği mistik yorumların çoğalması ve güç kazanmasıdır. Bu bağlamda geleneksel Kabalacılığın, yerini daha mistik ve mesihi bir karakterin önem kazandığı Safed Kabalacılığına bırakması tesadüfi değildir.¹ İshak Luria, öğrencisi Hayim Vital, Joseph Karo gibi çoğu Osmanlı vatandaşı olan 16. yüzyıl Safed'li mistiklerin ortaya koyduğu yeni Kabalacılığın temeli, mesih figürüne yapılan vurgu, Tikkun doktrininin Sefirot kuramıyla ilişkilendirilerek kurtuluş anlayışının kozmik bir hüviyete bürünmesi, şeriatın yanında kurtuluşu kolaylaştırmada birey olarak Yahudi'nin artan rolü gibi kavramlar üzerine oturur.² Safed Kabalacılığının bize göre en önemli özelliği mesihin gelmesini ilahi bir lütufla ilişkilendiren geleneksel Kabalacılığa son verişidir. Yeni anlayışa göre eylemlerimiz, dualar (Devekut, Kavanah), hayırseverlik ve yardımlaşma gibi kısmen seküler ve bireysel faaliyetlerimiz mesihin gelmesini çabuklaştıracak ve kolaylaştıracaktır. Bu noktada içten yapılan bir dua şeriat- Mistva'ya uymaktan bile daha etkin olabilmektedir. Bireyi şeriatın ve cemaat otoritesinin üzerine çıkaran bu anlayışın geleneksel otoritelerce dışlanması şaşırıcı değildir. Daha derinden bakıldığında Safed Kabalacılığının ortaya çıkışında İspanya sürgününün yanında Yahudilik'teki modernite arayışını görmemek yan-

¹ Sabatayizm konusunda Türkçede Gershom Scholem'in, Sabatay Sevi, *Mistik Mesih*, (İstanbul, 2011) adlı eserine bakılabilir. Abdurrahman Küçük'ün *Dönmeleer Tarihi* (Ankara, 2005) de önemlidir.

² Zwi Werblowsky, "The Kabbalists in Sixteenth Century Safed", *History of Religions*, cilt,1, sayı1, Newyork, 1961, 10-36.

lış olur. Bize göre Safed 'peygamberleri' Pietist Protestanlardı veya farkında olmadan böyle bir sürecin içine girmişlerdi. Lurianik Kabala'daki sınıfsal çatışmalara dair referanslara, kadınlara verilen öneme, bireyselleşme arzularına bakılırsa Safed Kabalacılığındaki modernite arayışını anlamamak mümkün değildir. İşte Safed Kabalistlerinin hazırladığı "mistik modernite" ortamı Yahudi kitlelerinin yine bize göre modernist bir hareket olan Sabatayist geleneği kabullenmesine ciddi bir katkı yapmıştır.

Sabatayizmin popüleritesine katkıda bulunan bir başka tarihsel fenomen, 17. yüzyıl ortalarında Doğu Avrupa'da ortaya çıkan Yahudi kırımlarının yol açtığı melankolik acının oluşturduğu kurtuluş arayışının yoğunlaşmasıdır. 1647- 1657 yılları arasında Kazakların ve Ukraynalıların Polonya boyunduruğundan kurtulma mücadeleleri esnasında Polonya'ya sadık Yahudilerin kılıçtan geçirilmesi tam bir trajediyle sonuçlanmıştır. On binlerce Yahudi öldürülmüş ve bunun haberleri Akdeniz diyarında tam bir katliam destanına dönüşmüştür. Olaylar mesihin gelişinden önce çıkacak felaketler olarak görülmüştür. Bu destanlara, olayların hemen arefesinde, 1618- 1648 yılları arasında Orta Avrupa'yı kasıp kavuran Otuz Yıl Savaşları esnasında taraflar arasında kalan Yahudilerin öldürülmeleri de eklenince Avrupa ve Osmanlı topraklarında yayılan trajik öyküler tam bir telaşa yol açmıştır. Sambotyan Nehri, Kayıp On Kabile gibi eskatolojik fenomenlerin bu dönemde önem kazanması tamamen mevcut konjonktürün ürünüdür.

Öte yandan dolaylı görülse bile 17. yüzyılın ortalarında başlayan bilimsel keşifler ve yeni bulunan kıtalarla ilgili Avrupa'ya yayılan yarı mitolojik bilgiler de mesihi beklentiyi ve mistik arayışların karizmasını güçlendiriyordu. Avrupa'da ortaya çıkan bilimsel gelişmeler bambaşka bir dünyaya geçildiği şeklinde efsanevi bir ruh yaratmıştı. Yeni yaratılan bu dünya, hayatın ve doğanın ince gerçeklerini ortaya çıkardıkça teosofist anlayışlar popüler hale gelmeye başladı. Tanrısal sırların keşfi mesihin müjdecisi ve hazırlayıcısı olmuştu. De Vetula adlı 17. yüzyıla ait anonim bir eserdeki "Her şey yeniden yaratılacak, her şey. Gökler, yıldızlar, bu dünya ve vücudumuz yeniden dünyaya gelecek" ifadesi dönemin ruhunu güzelce anlatır. Mesihi cennetin ilk somut müjdecisi bilimsel

keşifler olmuştur. Şüphesiz mesihi beklenti hem Hıristiyan hem Yahudi çevrelerde aynı vurgu ve retorikle dillendirilmiştir.³

Yeni keşfedilen kıtalar ve buralardaki halklarla ilgili çoğu efsaneler halinde dolaşan bilgiler mesihi beklentiyi güçlendiriyordu. Bilinmeyen dünyalarda ortaya çıkan yeni halklar, aslında mesih'in öncüsü olarak gelecekte önce dünyaya gelecek olan İsrail'in Kayıp On Kabilesi'ydi. 17. yüzyılın ortalarında yaşayan Hollanda'lı haham Manasseh ben İsrail, *İsrail'in Umudu* (Hope of Israel) kitabında Yahudilere Kayıp On Kabilenin ortaya çıktığı müjdesini vererek tansiyonu bir hayli yükseltmişti. Kızılderililer kayıp kabilelerdi ve nihayet Eski Ahit'te Danyel kitabındaki kehanet (12/7) gerçekleşiyordu. *İsrail'in Umudu* kitabının 1659 İzmir'de Sabatayistlerce basıldığını hatırlatmak bu noktada önemli olabilir.⁴ Kayıp kabileler ve mesih'in birlikte Kudüs'e gireceği efsanesi hızla yayılıyordu.

Bu sürece eklenebilecek bir başka unsur Yahudi çevrelerde 16. yüzyıldan itibaren artan Mesihçi kalkışmalardır. Dönemin mistik ve vecdi karakteri ya bizzat mesih ya da mesih'in öncüsü figürlerinin çoğalmasına sebep oldu. Bunların içinde en ilginç olanlarından biri seyyah ve mistik David Reubenî'dir. Kökeni tam bilinmeyen fakat Arabistan Yahudileriyle ilişkilendirilen Reubenî mesih'in habercisi olarak piyasaya çıktı. Mesih'in gelişinden önce Yahudi ve Hıristiyanlar birlikte Kudüs'ü Müslümanlardan alacak şekilde kehanetiyle meşhur olmuştur.⁵

Daha trajik olanı ve ciddi anlamda iz bırakan Mesih öncülerinden bir başkası Portekiz'li Kabalist Solomon Molcho'dur. Kazığa geçirilip öldürüldükten sonra efsaneleri bütün Avrupa Yahudileri arasında dilden dile dolaşmıştı.⁶

Hatta Kabalist Mordekay ben Judah Dato mesih'in 1575'te çıkacağı şeklinde bir kehanette bulununca çok sayıda Yahudinin Kudüs'e gitmek için hazırlandığını biliyoruz.⁷ Benzeri örnekler sıralaması gereksiz olacak

³ Matt Goldish, *The Sabbatean Prophets*, Newyork, 2004, 25.

⁴ A.g.e., 33.

⁵ Alkon Adler, *Jewish Travellers*, Newyork, 1996, 252-256, Cecil Roth, *The Jews in the Renaissance*, Newyork, 1997, 273.

⁶ Gershom Scholem, A.g.e, 904, 939.

⁷ A.H. Silver, *Messianic Speculations in Israel*, Newyork, 1927, 135.

kadar çoktur. Burada önemli olan mesihi beklenti psikolojisinin hızlı yayılması ve etkinliğinin gücüdür. İşte 17. yüzyıldan itibaren Sabatayizmin Avrupa'da yayılması büyük oranda bu hazırlık safhasının sonucu olmuştur. Konjonktür denk düşmemiş olsaydı muhtemelen Sabatayizm doğmadan ölen küçük bir heretik grup olarak kalacaktı.

Buraya kadar çok ana hatlarıyla Sabatayist hareketin yaygınlaşmasına katkıda bulunan sosyal ve dinsel konjonktür hakkında bilgi verilme-ye çalışıldı. Şimdi ana konumuz olan Sabatayist hareketin Avrupa Yahudiliğine etkisi meselesine geldiğimizde, başlangıçta söylenmesi gereken şey, Sabatayizmin Osmanlı Yahudileri arasında oynamış olduğu rolden çok daha fazlasını Avrupa Yahudileri arasında oynamış olma gerçeğidir. Sabatayizmin Avrupa Yahudiliğine etkisi doğu Avrupa'da Frankizm adıyla bilinen hareketi oluşturacak kadar güçlüdür. Hasidik gelenek de pek çok mistik unsurunu Sabatayizme borçludur. Bu etkinin sınırları coğrafi olarak neredeyse bütün Avrupa Yahudiliğini kapsar. Ayrıca orta doğu Yahudileri arasında da Sabatayizmin yayıldığı bilinmektedir. Mesele Yemen'de Sabatayizm oldukça güçlüydü. Gey Hizzon adlı, 1666'da Sana'da basılan Sabatayist apokaliptik eser Arap yarımadasında bayağı popüler olmuştu.⁸

Sabatayizmin Avrupa Yahudileri arasındaki en temel etkilerinden ilki, çoğu İspanya konverso kültüründen gelen Yahudilerin Sabatayizmde mevcut din değiştirme teolojisinin verdiği kolaylaştırıcı imkanlarla alakalıdır. Bilindiği üzere Sabatayist inanca göre din değiştirmek kurtuluşun veya Tikkun'un gerçekleşmesi için neredeyse zorunlu bir pratiktir. Bir başka dine giriş gentilelerdeki tanrısal kıvılcımları ele geçirmek için kaçınılmaz bir süreçtir. Tanrısal hakikat olan Ein Sof'un parçalanışı sırasında açığa çıkan 'ışık'ların (İbranice or) bir kısmı gentilelere sızmıştır. Gelişi bütün dağılmış ilahi ışıkları toplamayı gerektirdiği için, mesihin yeniden doğuşu başlatmadan önce bir başka dine girmesi zorunludur. Sabatay Sevi'nin Müslüman olma zorunda kalışından dolayı Gazze'li Nathan'ın geliştirdiği bu kurgusal teoloji çifte kimlik meselesini rasyonalize ediyor ve kolaylaştırıyordu. Çoğu zor şartlarda yaşayan ve gönül-süzce Hıristiyan olan pek çok Yahudi iki dinliliği kolaylaştırıcı bu teolojide ciddi bir rahatlık bulmuştu. Şüphesiz Sabatayizm Avrupa'da sadece

⁸ Bat-Zion Eraqi Klorman, *The jews of yemen in the nineteenth century*, Netherlands, 1993, 46.

konversolar arasında yayılmadı. Geleneksel Yahudiler de bazı Sabatayist unsurları sıcak karşılamışlardır. Ama Hollanda ve İtalya örneğinde olduğu gibi hareketi destekleyenler büyük oranda konversolardı. Bu durum 18. yüzyılda Reformist Yahudileri arasında " sürgün milliyetçiliği" ideolojisi başlayınca pek çok Sabatayist konverso Yahudisinin sürgün milliyetçisi olmasını kolaylaştırmıştır. İkili kimliğin sürdürülmesine ve yaşanan coğrafyanın milliyetçi ideolojisine dahil olma imkanı diaspora konversoları için bulunmaz imkanlar sunmuştur. Teolojik olarak bir başka dinin kültüründe kalabilme imkanı da bu bağlamda son derece fonksiyoneldi. Kısmen İttihat Terakki döneminden başlayarak Osmanlı Sabatayıcılarının Türk milliyetçiliği fikrine ilgi duymasının sebebi bu sosyal ve siyasal teolojide aranmalıdır.

Sabatayist kültürün Avrupa Yahudiliğine yaptığı bir başka etki, daha çok mistik çevrelerde görüleceği üzere, tutucu, geleneksel, kurumsallaşmış ve tekelci rabbilerin otoritesine meydan okuyan sadiq adıyla bilinen daha farklı karizmaya sahip cemaat liderleri ile ilgilidir. Özellikle Hasidik çevrelerde görülen bu yapı, klasik otorite yerine karizmasını doğrudan doğruya tanrıyla mistik temastan alan sadiqleri doğurmuştur. Bu yeni kurumun meydana çıkışında Doğu Avrupa'da yaşanan ve daha önce bahsedilen Kazak kırımlarının yol açtığı ortamın rolü olmamış değildir. Bu kırımlarda ortadan kaldırılan sadece Yahudiler değil, fakat aynı zamanda hahamlık kurumu da olmuştur. Resmi otoritenin gücünü kaybedişi Sabatayist 'peygamberlik' veya 'ermişlik' kültürünün yaygınlaşmasına imkan verdi. Böylece vizyonlar gören, mistik vecdler yaşayan, tanrıyla doğrudan temasa geçebilen Sabatayist ermişler Doğu Avrupa Hasidizminin oluşum sürecinde sadiq kurumunun kökleşmesine yön ve esin vermiştir. Tabii ki dönemin trajik ruh hali bu tip mistik bir kadronun tutunmasını kolaylaştırmış olmalıdır. Sabatayist ermişler ve bizzat Sabatay Sevi'nin yaşadığı vecd halleri alışılmış hahamlar grubunun hiç tecrübe etmediği hallerdi. Artık teslim olunacak kadro hahamlar değil, fakat yetkisini doğrudan doğruya tanrıdan alan mistik 'şeyhler'di. Hahamların otoritesine başkaldırıların oluşturduğu yeni topluluğun genel adı havura (kutsal cemaat), karizmatik bir kavramı ifade etmektedir. Kelime kısmen Şiilikteki imam kavramını çağrıştırmaktadır. Geleneksel Yahudiliğin Sabatayizme karşı çıktığı ana meselelerden biri budur. Bu noktada problemin dinselden ziyade otorite çekişmesini içine alan sosyal bir mesele olduğunu görmemiz gerekiyor.

Bir başka önemli etki, sadece mistik Yahudi gruplarıyla sınırlandırılmayacak ve çok değişik ekolleri içine alacak şekilde İsrail'e dönüş ütopyasına yapılan vurgudur. Hatta bu vurgu seküler ve Siyonist Yahudileri bile şekillendirmiştir. Şüphesiz Kutsal Topraklara dönüş fikri İspanya sürgününden sonra bayağı popülerleşmişti. İsak Luria, Hayim Vital gibi figürlerde bu düşüncenin önemi büyüktür. Fakat Kutsal Topraklara dönüş kavramının bu kadar heyecanla dile getirildiği bir başka örnek yoktur. Çünkü mesihin geldiği kesin olduğuna göre kurtuluş sürecinin kemale varması için gerekli son safha Siona'a dönüş olmalıdır. İşte bu heyecanla pek çok Avrupa Yahudisinin İsrail'e dönüş için hazırlıklara başladığı ve mallarını terk ettiği bilinmektedir. Aynı sürece Osmanlı Yahudileri de dahil olunca bazı iş kollarında ekonomik krizler yaşanmıştı. Fakat bu düşüncenin seküler bir milliyetçi Yahudiliğe dönüştüğünü söylemek zordur. Her halukarda Sabatayist Sionizm dinsel temalı olarak kalmıştır.

Sabatayist teolojinin mistik Yahudi geleneğindeki bir başka etkisi bireysel-mistik tecrübenin şeriatın daha önemli olabileceği fikridir. Bu inanışın temelini İsak Luria'nın geliştirdiği iki Tevrat doktrini belirlemiştir. Buna göre şeriatın mevcut olduğu Tevrat, cennetteki bilgi ağacı ile sembolize edilen *torah ha daat* veya bizim bildiğimiz Tevrat'tır. Fakat şeriatın kurallarını aşan diğer Tevrat, *torah ha hayyim* veya Tekvin kitabında anlatılan ' hayat ağacı tevatı'dır. Mesihin gelişi ile mevcut Tevrat'ın hükmü ortadan kalkacak ve kıyamet senaryosuna paralel olarak bugüne kadar anlamı saklı olan 'hayat ağacı tevatı' hüküm sahibi olacaktır. 'Hayat ağacı tevatı'nın batını sırları Zohar aracılığıyla ve mesihin yönlendirmesiyle çözülecektir. Tevatı'nın hükümleri yaşamı örten bir elbise olarak mesih gelinceye kadar anlamlıydı. Fakat mesihin gelişi ile yaşam tüm şeffaflığıyla ortaya çıkmıştır. Hakikat ifşa olunmuştur. Bundan dolayı hayatı örten elbiselere artık ihtiyaç kalmamıştır. İşte Sabatayizm bu ayırımdan oldukça faydalanmış görünmektedir. Şeriat yerine egemen olacak olan yeni kurallar bireyin tanrıyla ve mesihle doğrudan ilişkisi çerçevesinde gerçekleşecektir. Bu noktada bireysel tecrübeler, mistik vecdler, öte dünyadan varlıklarla ilişki kurmalar, kehanet ve münzevi hayat şeriatın daha önemli hale gelmiştir.⁹ Hatta ölen bir bilge müminin içimize girerek (ibbur) bizi yönlendirmesi bile şeriatın daha

⁹ Gershom Scholem, age, 330.

önemlidir. İşte şeriat karşısındaki bu aşırı liberal tutum Doğu Avrupa'daki Frankist hareketi ciddi olarak etkilemiştir. Hasidizmdeki yumuşatılmış şeriat ve bireysel mistik tecrübeler Sabatayizmin izini taşır. Tabii ki bu anlayışın geleneksel veya rabbînik Yahudiliğe ne kadar ters olduğunu anlamak hiç zor değildir.

Diğer bir etki, genel olarak modernleşme şeklinde özetlenebilecek temel bir kavramdır.17.Yüzyılda Avrupa Yahudiliği başta olmak üzere Akdeniz coğrafyasındaki Yahudiler köhnemiş dinsel kurumlarla çatışma halindeydi. Dönem ekonomik çıkar kavgalarının, rabbilerin aşırı egemenliğinin ve benzeri pek çok sosyal meselenin zirvesine vardığı zor bir süreci işaret etmektedir. Fakat bu bağlamda en zor meselelerden biri kadınların cemaat içindeki pozisyonuydu. Pek çok hakdan mahrum olarak yaşayan kadınların pozisyonuna yönelik ilk aykırı fikirler Sabataycı çevrelerden gelmiştir. Kadınları tanrılığın feminen yönü Şekina ile özdeşleştiren Sabataycılar için kadınlar kurtuluşa önemli bir rol oynamaktaydılar. Sabatayist kadınların vaize olarak önemli görevler üstlendiğini biliyoruz. Şeytanı içerden fethetmek için kadınlar adeta bir araç rolü oynuyorlardı. Günaha sokan kadın aynı zamanda kurtuluşa ulaştıracak aracı bir rol üstleniyordu. Amsterdam'da, Hamburg'da ve Altona'da Zohar üzerine çalışmalar yapan Sabatayist kadınlar vardı. Rabbi Naphatali ha Cohen Zohar'ın kadınlar için Yiddiş dilinde tercümesinin yapılabileceğini söylemişti. Tevrat'ın Çıkış kitabında 19/3'deki *koh tomar levet yakov vetagid livney isreal* (Yakub evine diyecek İsrail evine buyuracaksın) ifadesi kadınların eğitilmesi gerektiğine yorumlanıyordu. Zohar'ın Yiddişçedeki adaptasyonu olan *Nahalat Svi*'de kadın ve erkeklerin Zohar'ı okumada ve anlamada eş statüde olduğu söylenir.¹⁰ Frankistler gibi marjinal gruplarda kadının daha uç rolleri de mevcuttu. Teolojik yanı bir tarafa bırakılırsa Sabatayizmin kadınlara verdiği rol Avrupa'lı aykırı gruplarca çabucak üstlenildi. Hasidikler gibi Ortodoks ekole yakın mistikler bile kadını geleneksel anlayıştan daha anlamlı bir yere oturtmuştur. Bunda Sabatayist çevrelerin büyük rolü olmuştur. Esasında kadınlarla ilgili mesele, Yahudi kimliğine bakış, Sion'a dönüş, şeriatın iptali gibi inançlarla birlikte alındığında Sabatayizm tam bir modernist bakışı yansıtmaktadır. Türkiye'deki Sabatayist geleneğin üstlendiği modernist an-

¹⁰ Jean Baumgarten, 'Yiddish Ethical Texts and the Diffusion of the Kabbalah in the 17.th and 18.th centuries', *Bulletin du centre de recherche Francais a Jerusalem*,18,Paris, 2007, 9.

layışın kökeni bu inançlara kadar uzanır. Modernizm bağlamında ilişkili olabilecek bir başka konu Sabatayizmin kurtuluş doktrininde gentilelerin oynadığı roldür. Lurinaik Kabala'yı izleyerek Sabatayizm ilahîşık tanelerinin gentilelerde de bulunduğunu varsayar. Hatta daha ileri giderek gentilelerdeki bu nur parçalarını toplamak için Sabatay Sevi'nin Müslüman olması adeta zorunlu hale getirilir. Gazze'li Nathan tarafından gerçekleştirilen bu Lurianik yorum Sabatayizmin gentilelere bakışını da formüle eder. Bize göre gentilelerdeki nur tanelerinin toplanması gerektiği doktrini yabancılara kapalı olan bir anlayışın zorlanması ifade eder ve klasik bir modernite arayışının ifadesidir. Bir nevi cemaatin diyalog çağrısıdır.

Sabatayizmin geleneksel yapıya karşı olduğunu işaret eden yönlerinden bir başkası Talmud'a karşı oluşlarıdır. Kurumsal statükoyu yansıtan Talmud Sabatayist çevrelerde kullanılmış olsa bile asla gündeme getirilmemiştir. Zaman zaman yapılan referanslar da Sabatay Sevi'nin Mesihliğini delillendirmeye yöneliktir. Bu tutum Frankizmde zirvesine varmıştır. Bu bağlamda benzeri statükoyu yansıtan Tosefta ve Tosefet gibi gelenekler de tamamen dışlanmıştır. Öte yandan ana kaynaklar bağlamında Midraş ve tabii ki Zohar Sabatayizmin temel metinleri olmuştur. Bir başka ifadeyle aynı modernist arayış bu tercihlerde de gözlenmelidir.

Sabatayizmin Avrupa Yahudiliğine genel anlamda katkısı bu şekilde sıralanabilir. Dini kavramlar çerçevesinde etkilenme sürecinin dışında sosyal anlamda da bir takım yakın iletişimleri gözlemek mümkündür. Bize göre Yiddiş dilinin yaygınlaşmasında Sabatayist vaizlerin önemli ölçüde etkinliği olmuştur. Bu şüphesiz daha önce başta Menasseh ben İsrail gibi Kabalacılarca başlayan bir süreçti. Fakat Sabatayistlerin Yiddiş dilindeki iletişimleri bu dilin özellikle doğu Avrupa'da yayılmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca Hasidik çevrelerdeki hoy adıyla bilinen özel ibadet mekanlarının gelişiminde de Sabatayist 'ev toplantıları'nın etkisi vardır.

Sabatayist kültürün Avrupa'da en doğrudan etkilediği gelenek tabii ki Frankizm adıyla bilinen harekettir. Frankizm 18.yüzyıl Polonyasında ortaya çıkan ilginç bir fenomendir. Kurucusu olan Jacob Frank kendisinin Sabatay Sevi'nin inkarnasyonu olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmiştir. Sabatay Sevi'nin İslam oluşuna paralel olarak Frankist adıyla bilinen cemaat Hristiyan olmuştur. Frankizm de benzer şekilde doğu

Avrupa Yahudiliğinin yenilikçi taleplerine cevap verebildiği için tutunabilmiştir. Doğu Avrupa'daki pek çok yenilikçi hareketin arkasında Frankist Hıristiyanları görmek şaşırtıcı değildir. Fransız ihtilaline katılan bazı Fransızların Frankist olduğunu hatırlatmak gerekiyor.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, Sabatayizmin sosyal yararı üzerine pek dikkat çekilmediğini söylemek gerekmektedir. Aslında Kabalacılığın bu yönü de pek vurgulanmış değildir. Bize göre Sabatayizm Avrupa Yahudiliğinin modernite arayışlarının zirvesine vardığı bir dönemde son derece önemli bir rol oynamıştır. Tutucu ve geleneksel kurumların yozlaştığı bir süreçte bu anlayış Yahudilerin sosyal psikolojik anlamda sağaltımına ciddi oranda katkıda bulunmuştur. Dinsel yarının önemi konusunda şüphe yoktur. Fakat gizli kalmış modernist çabası göz önüne alınmadan Sabatayizmi anlamak mümkün değildir. Onun bu önemli fonksiyonu Osmanlı devletinin son dönemlerindeki yenileşme çabalarında gözlemlenebilir. Gizli kalmış bu fonksiyon, gizli tutulan kimlikten daha önemli olmuştur.

KAYNAKÇA

- A.H.Silver, *Messianic Speculations in Israel*, Newyork,1927
Abdurrahman Küçük, *Dönmeler Tarihi*, Ankara, 2005
Alkon Adler, *Jewish Travellers*, Newyork,1996
Bat-Zion Eraqi Klorman, *The jews of yemen in the nineteenth century*, Netherlands, 1993
Cecil Roth, *The Jews in the Renaissance*, Newyork,1997
Gershom Scholem, *Sabatay Sevi, Mistik Mesih*, İstanbul, 2011
Jean Baumgarten, 'Yiddish Ethical Texts and the Diffusion of the Kabbalah in the 17.th and 18.th centuries', *Bulletin du centre de recherche Francais a Jerusalem*, 18, Paris, 2007
Matt Goldish, *The Sabbatean Prophets*, Newyork,2004
Zwi Werblowsky, 'The Kabbalists in Sixteenth Century Safed' *History of Religions*, cilt,1, sayı1, Newyork, 1961